

Byn Högvålen's uppkomst och historiabyn's blomstringstid och ödeläggelse.

Året var 1611

Jämtland och Härjedalen tillhörde då Norge, som styrdes av Danmark, Krig rådde då mellan Sverige och Danmark, varför Härjedalens innevänare av svenskarna räknades som norrmän och tillika fiender. För att återerövra dessa landskap sände konungen av Sverige upp soldater, som i första hand drog upp efter Ljusnans dalgång. Överallt där dom drog fram brändes gårdar och hela byar ner, silver-saker och andra värdeföremål rövades bort. De, som inte hunnit sätta sig i säkerhet genom att fly, tillfångatogs och torterades, kvinnorna skändades för att få dem att erkänna var silver och andra värdesaker gömts.

En söndag i början av juni under pågående gudstjänst i Hede kyrka - kom en ryttare från en angränsande by och meddelade, att svenska soldater anlant till Kvisthån, där dom bränt ner all bebyggelse och slagit ett tillfälligt läger. Prästen gav då order till sin församling, att samla ihop alla sina värdesaker och gömma undan dem i lämpliga grottor, samt att packa alla matförråd, som fanns för att vara beredda på flykt. Kyrkklockan nedmonterades och gömdes i en bergskreva i närliggande berg - Klockarberget - kyrksilvret, brudkronan och bybornas värdeföremål fraktades ända bort till Stubbsjövålen och gömdes i en grotta för att hämtas hem när freden återställdes.

Därefter vidtog den ödesdigra flykten. Efter några besvärliga dagar nåddes stora Kölsjön, där dom slog läger, men för att säkra sig för upptäkt och överfall delade de upp sig i två grupper. Den ena stannade vid Kölsjön och den andra längre västerut vid Högvålen's fot. På båda ställena uppförde dom under sommaren nödiga bostäder för att kunna övervintra. På sensommaren måste dessa bostäder överges, då en spejare meddelade, att han sett en grupp soldater i de närbelägna skogarna - och blev en fortsatt flykt nödvändig. Flykten ställdes då till Norge och gick via Hävlingen, Fämunden och till Brekkebyggden, där dom av Hans Olsson Åsen, som föddes på Östmyran 1557 i Tännäs och dog vid Hitteråsén, där Röros nu ligger, år 1673, bereddes en fristad vid sjön Essand.

De fick bo i fäbodvallar tillhöriga norska bönder. Här övervintrade dom under vidriga förhållanden, för att när sommaren kom återvända samma väg. Vid återkomsten till Högvålen fann de att deras bostäder var orörda. I hembyn fann de att alla hus var nerbrända till ock med kyrkan var jämnad med marken, men en glädje var att silvergömmorna och kyrkklocken var bevarade.

Detta är en förhistorik till byns uppkomst.

De hus som dessa flyktingar från Hede uppförde vid Högvålen togs senare i bruk av en bonde från Myrgården i Tännäs och användes som fäbodvall under en lång följd av år. Platsen heter än i dag "Gammelvallen". På Myrgården fanns en flicka på 14 år, som blev havande - och under en resa upp till fäbodvallen (avståndet är ca 3 mil) födde hon sitt barn under en gran "Myrmäretgranen" efter flickans namn Märet. Hon mördade dock sitt barn och begrov det i en källa - "Myrmäretkällan". Efter denna tragiska händelse övergavs denna fäbodvall i Högvålen och en ny byggdes i Fiskbäcksdalen vid Brattriet.

Vallen i Högvålen stod en längre tid obebodd, men så kom en man med familj - troligen från Ljusnedal - och tog husen och jorden i besittning - för att här försörja sig och sin familj med boskapsskötsel, jakt och fiske. År 1766 fick denne man "Vit-Ola" kallad - friköpa området mellan åarna Fjetån och Randaån - ett område på ca 1½ kvadratmil för en summa av 3 trögs skattemantal enligt tingsrättsprotokoll utfärdad i Gefle den 6 november 1766 - med motiveringen "att det var bättre för staten att få nybyggare på Kronoallmänningen - än att dessa tvingades att emigrera till okänd ort och öden".

Denne man hade en son som var mycket ond och egensinnig - och en gång när han jämte sin moder var ute på en myr för att bärga starrhö till kreaturen - råkade han av någon anledning i vredesmod och överföll sin moder med lien och högg henne så illa att hon förblödde och dog. Myren där illdådet utfördes heter än i dag "Korsmyren" - emedan ett enkelt träkors, som numera är ner-ruttnat, har vittnat om den plats där illdådet utspelades. Av denna anledning måste Vit-Ola lämna sitt hem och flytta till andra trakter. Sonen rymde efter illgärningen och har inte kunnat spåras, däremot blev fadern misstänkt för dådet och förklarad som "Fågelfri".

Det kan finnas samband med de fornlämningar som år 1914 upphittades av Sven Larsson i Ränningsvallen vid en tjärrn ca en mil från byn, och som bestod av inte mindre än 19 olika delar - däribland av en rasp, vilket tyder på att den som av olika anledningar kvarlämnat dessa verktyg har haft sin bostad i närheten.

Sedan stod platsen öde en längre tid tills en man, som kallades "Pick-Jo", köpte Vit-Olas övergivna bostäder. Pick-Jo hade en oerhörd arbetsvilja, vilket föranledde hans granne att ge Jo ett tilläggsnamn. Vit-Ola yttra vid ett tillfälle till Jo: Det är detsamma hur tidigt eller sent på dagen jag kommer ut - alltid är du Jo ute och pickar med någonting. På härjedalska betyder pickar arbetar.

Efter någon tid blev ensamheten för svår för Pick-Ola, så han övertalade en annan man vid namn Gudmund att flytta till vallen vid Högvålen för att bli hans granne. Han hade häst och "klövj" med sig då han kom för att se sig om. Vid ankomsten såg han hur ödslig platsen var och ämnade inte ens sadla av hästen utan vända tillbaka - men med övertalningar lyckades Jon få honom att stanna över natten. Under natten och påföljande dag talades de vid och Jons övertalningsförmåga lyckades.

Denne Gudmund fick då köpa halva byns område samt dessutom de hus, som Jon redan uppfört, för en summa av 7 plåtar, ungefär 2:83 kr. De två gårdarna fick namnen "Sörgården" och "Norrgården". Sedan gårdarna var uppbyggda satte de igång en "Skvaltkvarn" i den närbelägna ån Kölån, där dom malde den säd, som dom tillbytte sig från andra byar. Dom rustade även upp de hus, som Hedeflyktingarna byggde uppe vid Kölsjön, och använde dessa som fäbodnar. De kallades för Spälvallen, därför att sjön där dessa ligger avsmalnar till en lång smal vik - liknande en svans - på härjedalska späl.

Deras söner Pick-Per och Per Gudmundsson övertogo gårdarna och under den tid de styrde fanns endast de två gårdarna. Deras söner växte upp och började se sig om efter eget hem. Pick-Per hade fyra söner, äldsta sonen Per fick överta hemgården, sonen Jon byggde och odlade upp gården "Rönningen", sonen Per flyttade och byggde sig en gård i Hågådalen, samt Halvar slutligen - legendarisk bygdespeleman - byggde gården "Stene". Per Gudmundssons dotter Anna gifte sig med Lars Olsson, som var inflyttad från annan ort. Han satte i gång och byggde upp gården "Bylandet" - eller Landet, som den fortfarande heter.

Denne Lars Olsson sålde senare gården till en man från Tännäs - "Lok-Hans", vars efterkommande än i dag brukar och bebor densamma. Med hjälp av sönerna Per och Olov satte Lars Olsson igång och byggde ett nytt torp, vilket kallades för "Fjöset" - senare Per-Lars-Torpet. Efter många år kom en man från Ransundet - Olof Pålsson-Höglund och köpte halva gården Rönningen och uppförde en gård i närheten av denna, som fick namnet Höglunds.

Denne Höglund var en rättskaffenens och aktad man samt även en mångsysslare. Han var byns "Präst" och läste söndagstexterna ur en postilla av ansenliga dimensioner 20x50x50 cm - troligen tryckt i början av 1800-talet. Julottan t ex tog 2 timmar i anspråk - litet tröttsamt för de yngsta - men besöktes av alla i byn. Han döpte de nyfödda till dess att vägarna blev framkomlig. Det kunde hända att barnen blev över ett år innan det kyrkliga dopet kunde förrättas. När dödsfall inträffade förekom en förberedelseakt i hemmet - kallad "Sjunga ut den döde". Höglund tog då upp en psalm och läste ur sin postilla före avfärden till Tännäs kyrka, som invigdes den 24 juni 1672.

Han var även anlitad som doktor, när mindre krämpor inträffade, som t ex spjälkade han armar och ben, när brott förelåg, koppade och utförde åderlättnin när tand- eller annan värk förelåg. Han kunde även "stämna blod", när huggskada eller skärsår inträffade, så att den skadade inte förblödde. Han var även en anlitad "slagruteman" och utvisade ett otal brunnar med gott resultat, därtill kunde han även ange djupet på varje brunn.

Höglund var även en utmärkt berättare med ett avundsvårt minne. Av föräldrar och andra åldringar hade han hört berättas att på varje kyrkogård grävdes på hösten en stor gemensamhetsgrav, där alla som dog under vintern sattes ner tills våren kom och tjälen gick ur marken - först då skottades den igen. Det kunde inträffa när vårfloden kom så fylldes gemensamhetsgraven med vatten så att kistorna låg och flöt, vem som var vem kunde ingen säga. Stanken från denna var många gånger outhärdlig för omgivningen.

Ungefär samtidigt som Olof Pålsson-Höglund förvärvade halva gården Rönningen, så ingifte sig en man från byn Långå - Hans Dahl - i gården Rönningen. Hans Dahl byggde sig också en gård, som kom att kallas Hans-Dals-Torpet. Även Lok Hans yngre son - Olof Hansson - uppförde ett torp, som fick namnet "Ol-Hans-Torpet" - och hade båda löfte av ägaren till "Sörgården" till förenämnda bosättning. Både dessa torp skulle betalas med dagsverken - både manliga och kvinnliga, vilket även fullföljdes.

Byn bestod nu av 9 st gårdar fördelade på 5 hemmansnummer.

N:r 1 Rönningen, Höglunds N:r 2, Norrgården N:r 3, Sörgården N:r 4, Landet samt N:r 1 - 4 Stene.

De övriga torpen fick inga hemmansnummer beroende på att ingen avstyckning från stamhemmanet verkställdes - utan dom var i "god tro", att när de avtalsenliga dagsverkena var gjorda, så var torpen deras egendom. Byns arealer sedan laga skiftet genomfördes var 12.425,44 hektar fördelade på 9 trög - således 1.380,6 hektar per trög - ett ansenligt område på gård.

I början på 1870-talet hemsöktes Härjedalen av skoguppköparna Bröderna Dicksson från Göteborg. Dessa köpte avverkningsrätten på 50 år intill en dimension av 11 tums brösthöjd på träd. Högvålen undkom inte dessa "hajar" - utan Pick-Halvar på hemmanet nr 1-4 Stene, som levde i ytterst små omständigheter (fiolspelnigen gav inga pengar till uppehållet) fastnade i deras klor och sålde avverkningsrätten för en struntsumma.

Dessa herrar sålde i sin tur rätten till Marma Långrörs AB, som omedelbart satte igång med förberedelser för skogsavverkning genom att iordningställa flottlederna samt bygga ett 15-tal skogskojor. Därmed tvingade de dom övriga bönderna i byn att ställa upp och bli med - i annat fall riskerade dom att få sin skog avverkad utan ersättning. Avverkningen påbörjades i början av 1880-talet och slutfördes år 1892.

För att fullfölja avverkningen anställde skogsbolaget "välbärgade värmlänningar" som kom med hästar och fulla lass med hö och havre och mat som dom producerat på egna gårdar - och därför kunde utföra billigt arbete. Förtjänsten kunde inte bli stor, när man betänker vilka långa vägar timret fick köras och vilka dimensioner det innehöll - 9 tum i topp samt upp till 27 fots längd. Körsträckan var upp till 1,5 mil lång. Då fanns det inga timmerkälkar - endast boslädar användes och basvägarna gick efter myrar och vattendrag. Vid kyla och dåligt väder var det nog ingen avundsvärd sysselsättning.

Det var många värmlänningar, som inte hade egna gårdar på hemtrakten, som stannade kvar och gifte sig och bildade familj. Två kvinnor, som följde med som kockor, blev gifta i byn och efter dom finns det i dag många ättlingar.

Under samma tid som dessa avverkningar pågick blossade en ny strid upp i Tännäs socken, en strid som blev ödesdiger för de självägande bönderna i Högvälens by. Det var patron William Farup på Ljusnedals bruk, som processade med lapparna om renbetet på Anåfjället och Lillfjället - den så kallade kulturstriden i Härjedalen. Denna pågick egentligen ända från 1872 - 1894. Lapparna förlorade i både tingsrätt och hovrätt, men överklagade hos Högsta Domstolen. När dom förlorade i båda underrätterna begärde dom att staten skulle anvisa dem andra vinterbetesområden.

För att få slut på tvistigheterna mellan lappar och bofasta bönder utsåg Kungl Maj:t år 1886 en kommitté, som tillsammans med två ombud från lapparna och två från bönderna att kartlägga och fastställa gränserna för Renbetesfjällen, där lapparna året om fick vistas med sina renar. Efter utfört uppdrag lämnade kommittén in sitt förslag, som av Konungen fastställdes år 1887. Lapparna på Rutfjällen godtog förslaget med tacksamhet, då det vida översteg deras begäran. Gränsen efter utvidgningen fastställdes att gå från yttre Fjät-sjön genom övre till Siklingen och ner till östra Vattnan - efter dessa sjöar till västra ändan där Myskelån rinner in, vidare till Mejsåtjärn över Rishöjds-tjärn till Tännäs utlopp ur Östersjön.

Därmed fick dom sina renbetesland utökade nästan en tredjedel. För lapparna på Grönfjället gick det sämre att få mera mark, då kommittén ansåg sig inte ha rätt att föregripa sig på pågående process med William Farup. För att efterkomma deras krav började länsstyrelsen söka efter nya områden för vinterbeten åt deras renar. Då Högvälens bymarker ligger i nära anslutning till den nu fastställda gränsen för Rutfjällets renbetesland - så beslutade länsstyrelsen att inköpa dessa. Gick det inte att avtalsvägen förvärva markerna så skulle expropriation tillgripas. Genom bulvaner, hotelser samt mutor med sprit m m samt goda löften - föll bönderna på gårdarna Nr 1 - 2 och 4 till föga och sålde sina gårdar år 1889 till en summa av 1.600:- kr per trög - eller 1:- kr och 8 öre per hektar - därav större delen produktiv skogsmark. Ofattbart hur människor har behandlats.

Ett övertygande bevis på att markerna skulle få användas för vinterbete är det protokoll, som skrevs vid av- och tillträdesyn den 30 augusti 1889, där stater garanterar säljaren (nu blivande arrendatorn) att på gården liksom tidigare kunna föda 1 häst, 7 st nötkreatur samt småfä, att på inägorna skörda 10 lass hö samt starr och ängsslätter 18 lass, samt vidare skulle älg få jagas samt ripor och annan fågel snaras. Detta protokoll är undertecknat av tillförordnade lappfogden Anders Frändén samt vidimerat av landshövding Widén. Hur har detta löfte efterlevts och upprätthållits ???

Bonden på hemmanet nr 3 var ståndaktig och vägrade att sälja trots fagra löften. I Stället byggde han upp en helt ny gård med en mangårdsbyggnad på 10 rum, en ny ladugård med plats för 15 st kor, stall för 4 st häster samt utrymmen för småfäskreatur. Han anställde två norrmän - Daniel och Tjänstmo - att tillsammans med de två ovannämnda torparna odla upp mer inägojord, röja upp ängsslätter samt iordningsställa dammarna för starrslätter. Gården blev så småningom en av de största i västra Härjedalen - med en skogsareal på över 4.000 hektar. Den blev också av stor betydelse som inkvarteringsställe för alla de förbönder från byarna i nedre Härjedalen - Lofsdalen, Glöte m fl, som for över till Norge och sålde smör, fisk, vildskinn och fågel och där köpte sill, mjöl och salt m m till hemmet - således fullt lass både fram och tillbaka

Gränshandeln var mycket stor på den tiden, särskilt under Rörosmarknaden, som inföll tredje tisdagen i februari. Då kunde det vara kilometerlånga köer av förbönder, och då fordrades lämpliga övernattningsställen, vilket denne bonde var medveten om.

Efter sammanslagning av Gröndalens, Skärvaxdalens och Åre-Ljungdalens lappbyar till en, som fick namnet Mittådalens lappby - ökade renstammen oroväckande och

och därmed också kravet på mera mark för bete åt renarna på vintern. Tidigt på höstarna kom stora renfloccar ända ner till byns marker och ödelade de höstackar och starrhässjor, som av byns innevånare bärgats till vinterfoder åt kreaturen. Under sådana vidriga förhållanden samt ett ökat tryck från myndigheterna, som hotade med expropriation, så beslutade sig bonden på hemmanet N:r 3 att sälja och flytta till Amerika, vilket skedde år 1905. Han reste utan familj för att rekognosera, men återkom efter ett år, då han köpte en större gård i Oviken uppe i Jämtland, där hansefterkommande fortfarande driver jordbruk.

Fastigheten N:r 3 blev utbjuden på arrende, men som den var behäftad med ett drygt födoråd till Per Gudmundssons fader Gudmund, så var det många som ställde sig tvihågsna till om dom skulle kunna klara av detta. Födorådet bestod av kontanta pengar på 150:- kr per år, foder och skötsel av ett får, ullen skulle kardas och spinnas till garn och skulle han därtill ha avkastningen från en potatisåker på 15 ar. Efter en noggrann betänketid beslutade sig Hans Dahl och en inflyttad till Per-Lars-Torpet - Rolf Svensson - att gå tillsammans om arrendet.

De ansåg att den odlade jorden med tillhörande utslätter var tillräcklig för att kunna föda två familjer, varför dom antog erbjudandet. Deras efterkommande finns fortfarande kvar på gården som arrendatorer.

Byns skola blev så småningom inhyt i ett större rum i mangårdsbyggnaden. En nyutexaminerad lärarinna - Judit Hägglund - från Gävle (syster till Joe Hill) sökte och fick platsen och flyttade till Högvålen år 1905. Resan för henne blev dramatisk, då den måste gå över Östersund - Trondhejm och till Röros med tåg och därifrån med forbönder över Funäsdalen - Tännäs och till Högvålen. Resan tog en vecka i anspråk, och man kan förstå hennes tankar vid framkomsten, när hon såg de ödsliga fjällvidderna och de stora avstånden mellan byarna.

Då hon inte kunde ta med sig varken möbler eller andra livsviktiga ägodelar, var hon helt utlämnad - men med vänliga bybors hjälp blev hon installerad i ett litet rum i samma gård, som hon skulle hålla skola. Anpassningssvårigheter jämte en stark hemlängtan blev allt för stor, varför hon beslöt sig för att få sin yngre syster Ester att flytta upp och göra henne sällskap. Om det inte hade lyckats, så hade hon för avsikt att flytta tillbaka hem till Gävle. Enda förbindelsen med yttervärlden var en bristfällig telefon (enkel ledning) med genomgång och en samtalsapparat i varje gård eller by - där den gick fram. Denna telefonlinje blev så småningom kallad "Getostlinjen", därför att många affärer gjordes upp på densamma.

Så småningom blev flickorna gifta i byn och stannade ända till sin död. Judit undervisade och fostrade byns ungdomar till målmedvetna och samhällsdugliga medborgare, för vilket hon ska ha ett ödmjukt tack.

Samtidigt med att Per Gudmundsson sålde sin gård fick Pick-Halvars efterlevande på gården "Stene" vräkningsdom och måste avflytta från byn. Innehavaren av gården N:r 2 påyrkade då att få inägojorden till Stene sammanslagen med den han brukade. Då ingrep Hans Dahl och påvisade att den hellre borde sammanslås med Ol-Hans-Torpet - med den motiveringen, att denne hade en stor barnaskara att försörja (8 st minderåriga flickor) varför han bättre behövde jorden än brukaren på N:r 2, som han ansåg hade tillräckligt med jord förut. Detta hörsammades av myndigheterna och Olof Hansson fick arrendekontrakt på Stene 1907.

Sedan staten blev ägare till alla fastigheterna i Högvålen, så vidtogs ingen upprustning av husen - utan arrendatoregna fick svara för nödigt underhåll. Byns befolkning ökade kraftigt - och i en del gårdar fanns flera familjer med upp till 20 personer, i ett fall bodde en familj på 10 personer i en ladugårdskammare på 24 kvm. Där skulle dom äta, sova och arbeta samt utöva sina vardagliga sysslor.

Staten avverkade skogarna och pengarna lades till Renbetesfonden i stället för att gå till upprustning av gårdarna, där pengarna rätteligen skulle ha placerats. Sedan staten köpt, så den var ägare av 2/3-delar av byn 1889, så uppläts området till renbete för Grönfjällets lappar, trots att inget avtal med Per Gudmundsson

upprättats - fast han fortfarande ägde 1/3-del av markerna i Högvålen. År 1890 kom två lappfamiljer och uppförde 2 kåtor vid Kölsjöfjället för framtida bruk. Men efter sammanslagningen av Grönfjällets, Skärvaxdalens, Åre och Ljungdalens lappbyar till Mittådalen - eller Storvallens lappby, som det då hette, så övergavs dessa kåtor och därmed flyttning av hela familjerna.

Renskötare anställdes, som fick svara för att renhjorden hade erforderlig tillsyn, och inhystes de hos arrendatorerna i Högvålen. Trängseln och villervallan var stor många gånger - särskilt vid renslakter. Ibland ambuladerade renskötarna mellan Mälen, Högvålen och Ränningsvallen. Dessa lappar var oerhört noggranna med att följa upplåtelseavtalet - och i slutet av april varje år hade dom renfloeken samlad till flyttning - då i första hand till Anåfjället - senare till Helags och Sylarna. Sista året som samerna i Mittådalen hade sina renar på vinterbete i Högvålen var år 1955.

Under hela denna långa tid förekom inga som helst intermesson. Om lapparna behövde hjälp så ställde arrendatorerna upp och tvärt om. Under Lappriksdagen i Östersund år 1918 överlämnades hela renfloeken i arrendatorernas händer och skötte de sina uppgifter till full belåtenhet. Likadant var det vid många andra tillfällen - så gemenskapen var den bästa tänkbara.

Det första lappbesöket vi hade i Högvålen var år 1870, då de så kallade Pål-Zakris-lapparna, som hade sin hemvist vid Hävlingen, kom och satte upp två kåtor vid Gäldåsen, men detta var endast tillfälliga bostäder och kåtorna täcktes aldrig med näver och torv, som annars var brukligt, om man avsåg att använda kåtorna i framtiden.

Arrendatorerna förde ett slitsamt liv med skogsarbete på vintrarna och jordbruks- och slätterarbete på somrarna. I början av 1920-talet beslöt Riksdagen att anvisa pengar för byggande av ödebygdsvägar. Pengar ur detta anslag utverkades för en väg mellan Tännäs och Högvålen - samt senare för fortsättning över Sörvattnet - Kölosen och till Dala-gränsen - där Dalarna mötte upp för sammanbindning. Vägen heter numera länsväg 311. Det var ett stort steg i rätt riktning för glesbygdens befolkning. Vägen byggdes till stor del av arrendatorerna, som i genomsnitt fick 2:40 kr per färdigställd sträckmeter.

På den tiden fanns inga vägmaskiner eller andra tekniska hjälpmedel - utan vägarbetet utfördes med spett, spade korp och kärra jämte stubbrytare. Vid den här tiden fick Jämtlands län en ny landshövding vid namn Linner. Han var mån om att se hur hans undersåtar levde och bodde, så han besökte varje by och ensliga gårdar. Fanns ingen väg så åkte han skidor. När han kom till Högvålen och såg under vilka omständigheter människorna bodde, så slog han sig för bröstet och sade: "Så här får inte människor behandlas - här måste kraftåtgärder till från statens sida och omedelbar hjälp sättas in".

Samma år på våren återkom han i sällskap med en del tjänstemän och utstakade 5 st tomtområden på mellan 6 och 10 har i likhet med de så kallade "Per-Albin-torpen". Men här skulle det inte gå att få friköpa, enär det var renbetesland. Han erbjöd i stället att dom skulle få fri skog på rot, samt ett statligt bidrag på 1.500:- kr per torp - samt när dom odlat upp en har mark skulle dom få ytterligare 500:- kronor.

Detta erbjudande godtogs därför att dom ansåg det bättre att stanna på den plats, där dom var födda och uppväxt än att flytta till annan ort och okända öden. Detta hade det goda med sig, att de familjer som stannade på de gamla gårdarna fick samma erbjudande.

En febril byggnadsverksamhet kom igång i byn och inom något år var hela Högvålens by omvandlad och det blev goda utrymmen för både människor och djur.

En liten episod från byggnadstiden återgives, enär den har aktualitet ännu idag.

Kolonisten hette Per Pålsson - och en dag när han arbetade på bygget - kom hans åldriga moder ut för att se vad han uträttade och hur arbetet fortskred. Hon satte sig på en stock och mediterade och efter en stund yttrade hon: Det ska Du komma ihåg Per, att Du äger spiken medan Du håller i den, men sedan Du slagit in den i väggen är den Statens - . Nog är det ganska tänkvärda ord.

Hon ville att sonen i stället skulle bygga i närliggande byn Ransundet, där dom ägde jord och skog - i stället för att offra tid och pengar på en gård, som han aldrig blev ägare till.

Sedan nödiga bostäder uppförts tilltog ett omfattande nyodlingsarbete. Inte mindre än tre kilometer avloppsdiken måste grävas för att avleda vatten från den vattensjuka marken innan odlings- och täckdiken kunde påbörjas. Dessa så kallade Krondiken hade ett djup på 1 meter., samt en bredd på 2 - 3 meter.

För dessa utgick ett statsbidrag på 38 öre per sträckmeter. Inom ett tiotal år förbättrades och nyodlades 40 - 50 har mark, som gav rikliga skördar. Så i början av 40-talet fanns det på varje gård 1 häst, 6 - 8 mjölkkor samt 15 - 20 getter och får. Med komplement av skogsarbete och andra säsongarbeten på andra håll - blev levnadsstandarden hyfsad.

Alla klarade sig bra. Påpekas bör, att under hela uppbyggnadstiden har inte ett enda socialfall förekommit. Byn bestod nu av 12 st gårdar.

År 1932 tillsattes en ny lappfogde. Denne var yrkesmilitär före tillsättandet. Han uppträdde ganska bryskt i början mot kronoarrandatorerna. Det blev aktuellt att ersätta den gamla telelinjen (Getostlinjen) med rikstelelinje. Då yrkade han att varje gård i byn skulle hugga, barka och basta 32 st stolpar vardera och köra fram dem till närmaste plats efter allmänna vägen - utan ersättning, i annat fall blev det ingen telefon. Detta tvingades byborna gå med på - det var en ny påлага, som måste accepteras tigande.

Han öppnade även en process mot Råndalens Byamän angående renbetet på deras marker och tvingade arrandatorerna att vittna mot sin vilja - att dom iakttagit betande renar därstädes. Han förlorade målet - men skattebetalarna fick betala kostnaderna, vilka gick på stora summor. Samtidigt - eller närmare bestämt år 1934 kom byordningsmännen i Käringsjön och Mittådalens lappbyar i konflikt om renbetet på Högvålen marker.

Denne lappfogde utlyste då ett sammanträde för att lösa tvisten. Varslet till detta var kort, varför Mittådalens byordningsman begärde en frist på 3 dagar. Under denna tid åkte han skidor till Anådalen - en tur på 15 mil - och hämtade upplåtelsehandlingarna, varefter sammanträdet kunde hållas. Till detta kallades 2 st ojäviga vittnen (arrandatorer). Under sammanträdet upplästes dessa handlingar, som bevisade att Mittådalens lappby var ägare till denna rätt, men han visade även att han var diplomat genom att erbjuda Käringsjöns byordningsman rätten att väster om vägen 311 få uppehålla sig och bruka deras rengården under den tid då slakt och skiljningar pågick. Tvistigheterna lades ner tills vidare.

År 1938 utökades byn med två nya kolonater, så nu bestod byn av 14 st gårdar sammanlagt. Befolkningen ökade, och när den var som störst fanns det 129 st personer i Högvålen. Föreningslivet blomstrade med olika aktiviteter. Det fanns en Arbetarkommun för dom som var politiskt intresserade. En J U F-förening för ungdomarna, en Röda Kors-förening för kvinnorna, en Husmodersförening, en bygdegårdsförening samt en aktiv fiskevårdsförening.

Alla hade sina aktiviteter med möten av olika slag. Byborna sammansvetsades till en enhet, som kom till uttryck i att om någon kom i svårigheter som sjukdom eller annat - ställde alla upp till hjälp om så behövdes. Även Hus-hållningssällskapet ställde upp med rådgivande personal - här hölls kurser i sjukvård, matlagning och köksväxtodling samt även getosttillverkning.

Föredragshållare besökte Högvålen ävensom bygdespelemän som Jon Erik Öst med flera kom för att underhålla och uppmuntra byborna. Fester och auktioner hölls för att bilda en bykassa, som med åren blev rätt stor, och som kom till användning senare. Turistströmmen ökade år från år och genom upptäkten av fina fiskevatten, som fanns i trakten, så fick flera familjer extra inkomster genom rumsuthyrning.

Men det fanns en malört i glädjebägaren, På vintrarna sinade alla byns brunnar, varför vatten till både människor och djur måste köras med häst från närliggande å, till vilken det var 2 km. Detta var ett tidsödande och krävande arbete. Två modiga unga män i byn beslöt sig för att uppvakta landshövdingen i ärendet för att få hjälp med att lösa vattenfrågan. Landshövdingen lovade vid uppvaktningen att göra sitt bästa för att lösa vattenfrågan i Högvålen..

Inom ett år hade han utverkat statliga pengar till företaget - och inom tre år hade hela byn vattenförsörjningen ordnad. Samtliga gårdar fick vatten genom självtryck, enär man lade vattenledningen från en högt belägen kallkälla ovanför byn. Samtidigt fick man även dåvarande Tännäs kommuns bästa och modärnaste brandredskap. Det går nog inte att beskriva den glädje, som upplevdes, när man bara hade att vrida på en kran inne i fastigheterna, så hade man friskt källvatten i överflöd.

I samma veva blev det även aktuellt att dra fram elektrisk ström till Högvålens by. Det kom då krav från kraftbolaget, att frivilligt arbete måste utföras. Varje gård skulle hugga och framforsla 18 st stolpar till allmänna landsvägen = länsväg 312, för att sedan hämtas av kraftbolaget och transp teras ut till kraftlinjen. Man gav samtidigt löfte om att arbetet skulle avräknas på anslutningsavgiften. Åter en ny pålaga. År 1955 blev linjen färdig och strömmen påsläppt.

Glädjen blev stor i byn när de gamla fotogen- och karbidlamporna kunde ställas på vinden för gott och man bara hade en knapp att trycka - så flödade ljuset. Nu återstod endast gatulyse för att byn skulle vara tidsenlig. Då det alltid har funnits resoluta damer i Högvålens by, som har kunnat påverka byns positiva utveckling, så var man inte rädlös denna gång heller. De bildade en syförening, på vilkens möten man tillverkade alla möjliga nyttosaker, som sedan såldes på auktioner. På det sättet arbetade dom ihop 17.000:- kronor, som tillsammans med ett bidrag från Tännäs kommun på 10.000:- kronor, som gjorde att man kunde bygga gatulyse i byn.

Det blev inte så tätt mellan lamporna - men fullt framkomligt under mörka höst- och vinterkvällar.

År 1954 beviljade Riksdagen pengar till upprustning av arrendelägenheterna, boninshusen värmeisolerades, värme och sanitära installationer gjordes med badrum och wc, ladugårdarna isolerades och modärniserades för att fylla tidens krav. I början av 1950-talet begärde arrendatorerna markupplåtelse för att iordningställa en begravningsplats i byn. Vi var hänvisade till Tännäs kyrka - dit vi har 3 mil - och besvärligheterna var stora vid dödsfall samt vid skötsel av gravar.

Denna begäran stötte på stort motstånd både från myndigheter och lappar, de senare förklarade, att den lilla jordplätten på en hektar störde renskötseln. Området för platsen flyttades ett otal gånger - det blev avslag var vi än föreslog densamma. Först när församlingsprästen ingrep och begärde att en "Fjällkyrka" skulle uppföras i Högvålen - då kom äntligen ett medgivande. Fjällkyrkan uppfördes och begravningsplatsen iordningställdes samt invigdes år 1960. Kyrkklocken inköptes och skänktes av byborna, sedan man insamlat erforderliga medel.

Nu - 20 år senare - kan vi konstatera att ett 20-tal bybor har vigts till den eviga vilan på denna kyrkogård - och jag tror inte att varken lappar eller myndigheter kan bevisa att någon har varit upp ur sin grav och stört varken lappar eller renar.

Samma historia upprepades när Högvålens Fiskevårdsförening begärde att få dämna upp en utgrävd sjö till det normalvattenstånd sjön hade före utgrävningen. Man ville förbättra och återställa fiskevatten. Även här blev det

avslag ett otal gånger med motiveringen - att det är störande för renskötseln. Först sedan vi vände oss till Vattendomstolen och fick dennes medgivande - måste motståndet ge vika. När uppdamningen var gjord inplanterades öring - och inom något år fanns det fiskar på både 2 och 3 kilo - till glädje och nytta för både sportfiskare och bybor.

Vi hade även en aktiv arrendatorförening, som i sin tur var ansluten till Sveriges Kronatorpare och Kolonistförbund - med säte i Vilhelmina. Från den sistnämnda hade vi ett starkt stöd vid vissa frågors genomdrivande. Framtiden syntes ljus och förhoppningsfull - men orosmolnen började skymta i bakgrunden.

Dom första kom 1952, då berörda myndigheter började planera att flytta Käringsjöns lappby fram till länsväg 311 - till en plats som heter Brändåsen. Påföljande år fick berörda lappar preliminära beslut om förbättringslån den 26 november av länsbostadsnämnden i Jämtlands län. Varje bostad fick kosta 21.150:- kronor och i den summan ingick då en räntefri stående del på 8.000:- kronor, som efterskänktes efter 10 år. Byggnationerna påbörjades i november 1954 och skedde inflyttning under första halvåret 1955.

Det var 11 st monteringsfärdiga trähus, som levererades av AB Arvid Smedsaas (före detta AB Åkerström & Smedsaas i Östersund) och uppfördes genom entreprenören/ingenjören Ivarsson. Kontrollanter var Halvar Myhr, Funäsdalen och Olof Edvard Liljegren, Tjärnbräcka.

Följande samer inflyttade med sina familjer i de så kallade ersättningsbyggnaderna:

1) Edvard Willenfeldt, 2) John A Rensberg, Nils Vilhelm Rensberg, 4) Anders Jakobsson, 5) Paulus Jonasson, 6) Jon A Kant, 7) Jakob Torkelsson, 8) Jonas Kant, 9) Nils Oskar Rensberg, 10) Anna-Lisa Rensberg och 11) Nils Dorra med sin Jonetta.

Dock var protesterna kraftiga från samernas sida, innan man gick med på att skriva på några lånehandlingar och förbinda sig till att få fasta årliga boendekostnader. Deras alternativa förslag var att samhället skulle bygga en väg från Käringsjövallen och fram till Tännäs - en sträcka på ca 2 mil, men detta förslag motsatte sig myndigheterna på länsplanet och drev i stället igenom tvångsförflyttningen.

Flera av de äldre samerna befarade att "Eldvattnet" skulle bli för lättåtkomligt och därmed bli renskötselnäringens största fara, och deras farhågor har utan tvivel besannats. Men även arrendatorernas farhågor besannades omgående. Redan första året "okuperade" "Käringsjö-lapparna" de marker som Mittådalen lappby förfogade över för vinterrenbete. Man övergick från intensiv till extensiv renskötsel, med resultat att renarna fick springa hela året över alla marker - utan - eller mycket liten tillsyn.

Detta har gjort att renarna förvildats mer och mer och svårigheter uppstått med att få in dem i hagar för slakt och märkning. Bössan har fått tillgripas vid åtskilliga tillfällen.

Arrendatorernas fäbodvallar kom snabbt att hemsökas och förstöras av renar, varför fäbodlivet måste överges.

Som de flesta känner till är renen ett typiskt fjäll- och tundradjur, som älskar kallt klimat, men när den kommer ner i det varmare skogslandet avöndrar den en lukt och odör, som varken människor eller annat levande kan stå ut med. Vår tamboskap i Högvålen-området har därför haft det svårt många gånger att finna bete sommartid, som de kunnat äta, då även den kraftigt stinkande renspillningen funnits praktiskt taget överallt i markerna.

Kreatursstammen har på grund av påtalade förhållanden måst reduceras med mer än hälften, då såväl skogsbetet som fäbodbetet helt förstörts av en ohämmad renströvning.

En "Predikant" från lantbruksnämnden i Jämtlands län pläderade redan på 1950-talet för att KR-jordbruk skulle införas i Högvålen, Ljusnedal och Bruksvallarna och ansåg det vara lämpligt med en eller högst två jordbrukare i Högvålen - samtidigt som han hävdade att kronoärendatorernas barn var parasiter, som låg samhället till last. Detta till trots, att ingen mottog understöd i någon form.

De skulle ut på verkstadsgolvet och in i industrierna i de stora tätorterna - allt i enlighet med den då sittande regeringens koncentrationspolitik. Det som var stort skulle göras större och det som var litet skulle utplånas.

Man lyckades delvis med centraliseringspolitiken. På några år minskade Högvålens befolkning från 129 personer till 60 personer. En smärtsam åderlåtning, som inte går att reparera såvitt inte arrendatorerna får återköpa sina hemman av Kronan.

År 1965 nedlades undervisningen vid högvålens skola, vilket innebär, att låg- och mellanstadiebarnen får åka till Tännäs skola - tur och retur 6 mil om dagen, och barnen i högstadiet får åka till Funäsdalens skola, vilket innebär 10 mils skolresa dagligen. Glesbygdsbefolkningen drabbas alltid värst av den socialdemokratiska rationaliseringspolitiken.

För att återgå till lapparna och renarna, så har dom sistnämnda blivit alltmer förvildade. Deras betesmarker sträcker sig numera ända ner på Orsa- och Älvdalen-skogarna i Dalarna. Allt fler markägare har insett faran med renströvningen och de skador som uppstår på både mark och skog, ävensom problemet med att bedriva jakt i någon form.

Det är inte så många år sedan bröderna Jakob och Markus Wallenberg riktade en skarp uppmaning till länsstyrelsen i Jämtlands län att ombesörja så att renarna omedelbart avlägsnades från deras marker mellan Lillhärdal och Särna så att de kunde bedriva sin årliga ripjakt. Men fortfarande finns det massor med vildren i förenämnda område, varför det är att hoppas att Sverige i likhet med Norge inför vildrensjakt på de marker, där sedvanerätt till renbete ej föreligger.

Lantbruksnämnden reagerade också och sammankallade skyndsamt till ett sammanträde vid Myskelsjön den 13 juli 1970, där 11 st samer från Brändåsen var närvarande jämte samer John Rutfjäll från Nyvallen, Funäsdalen, och lappväsendet företräddes av Ivan Lundberg, Edor Burman och Yngve Blom.

Ivan Lundberg framhöll att sammanträdet tillkommit på begäran av ordningsmännen Lars Artur Rensberg i Brändåsen för att dryfta åtgärder mot renströvningar utom renbetesland och hemställer Lundberg om en orientering av det dagsaktuella läget. Följande anföres:

Lars A Rensberg: Vi har haft renarna i gärdet tre gånger hittills, i Lillfjället, Myskelsjön samt Mälen. Sammanlagt torde det omfatta 1.500 - 1.800 renar. I Mälen har byggts en beteshage om ungefär en mil i omkrets. En stor del av renarna torde nu befinna sig ned mot Storfjäten.

John Rutfjäll: Redan strax efter midsommar drog renarna ned från fjället. Det var då osedvanligt torrt samt sydliga vindar.

Edvard Willenfeldt: Renarnas beteende måste bero på betesbrist. De trampar ner mycket bete, när de börjar drivas och samlas.

Ivan Lundberg: Är lösningen på problemet att skaffa mer land ?

Edvard Willenfeldt: Betesmarker finns, men de gränsar allt för nära till privatägd mark.

Alf Willenfeldt: Renen har ändrat vanor. Vi har arbetat hårt med både egen och lejd arbetskraft, men bredden på strövningarna är allt för stor.

Härje Rensberg: Renen går lättare att dirigera om det finns spärrstängsel.

Det verkar ligga en hel del okynne i renens strövningar.

Ivan Lundberg: Är spärrstängsel den enda lösningen ?

Edvard Willenfeldt: Ja. Vi är alltid beroende av privat mark hur än man går fram med stängselsträckningen. Vi är ytterst beroende av att stängsel efter gränsen mot Norge kommer till stånd.

Ivan Lundberg: Vi vill vara så säkra som möjligt på att stängsel löser problem och fyller en uppgift. Då först kan vi handla.

Edvard Willenfeldt: Stängslet bör börja i Kölosen och följa renbetesgränsen mot Ån Råndan.

Edor Burman: Stängslet bör sträckas mot Ortviken.

Edvard Willenfeldt: Renarna vandrar ned i skogarna mellan Kröket och Brändåsen mot Ransundet.

Alf Willenfeldt: Betesrätt bör skaffas på södra sidan Tännån.

Ivan Lundberg: Betesrätten måste ordnas efter visst mönster eller enligt samma konstruktion som Bergmans. Eventuell stängselsträckning bör kunna ordnas helst ända fram till sjön Lossen. Genom spärrstängsel torde det befintliga sommararbetet inom byn bättre kunna utnyttjas.

Edvard Willenfeldt: Sommarbete i sin helhet finns i stort sett öster om Bratriet.

Ivan Lundberg: När vi nu vet er inställning skall arbete påbörjas för att lösa stängselfrågan. Föreslår att Alf Willenfeldt och Lars Artur Rensberg tillsammans med Edor Burman rekongnocerar stängselsträckningen.

Alf Willenfeldt: Föreslår början den 15 augusti.

Edor Burman: Jag tar då kontakt med er den 15 augusti.

Ivan Lundberg: Vill någon flytta från byn ? På detta svarades ett unisont Nej

Som framgår av här förda överläggningar stod på önskeprogrammet:

- 1) Spärrstängsel i öster
- 2) Spärr- gränsstängsel i väster mot Norge
- 3) Mera betesmarker/betesrätt på enskilda markägares marker - dels på södra sidan Tännån och dels sydöst om Lossen - enligt Burman.

Det kan nämnas, att den 30 juni 1971 skrev nuvarande pensionärerna Hans Gustafsson och Bengt Bohman, den förstnämnde på den tiden landshövding i Jämtlands län och den sistnämnde landskamrer, men från ock med 1973 länsråd, till statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet och åberopade 1 § första stycket p 14 lagen om expropriation med hemställan om att Kungl Maj:t måtte besluta om expropriation av renbetesrätten på de privatägda marker, som kom att ligga på fel sida om det renstängsel man planerade bygga på sträckan Fjätvallen - Lossen ca 85 km och för en beräknad kostnad av 850.000: kronor, som arbetsmarknadsmyndigheterna i länet under hand förklarar sig beredda att betala till hundra procent.

Som en kuriositet kan nämnas, att den 1 juli 1971 överfördes lappväsendet från länsstyrelsen till lantbruksnämnden och kom att benämnas rennäringsavdelningen, och lappfogden blev avdelningsdirektör.

Under hot om expropriation gick det sedan lättare att förhandla med de ca 240 markägarna, som berördes av lapparnas merbehov av renbete. Endast ett fåtal markägare vägrade skriva under kontrakt om upplåtelse av nyttjanderätt till renbete i Tännäs socken, vilken nyttjanderätt skall vara till

den 30 september 1993.

Tännäs kommun hade expropriationsyttrandet för yttrande den 11 januari 1972 och avstyrkte enligt § 5 framställningen.

Dessförinnan hade kommunstyrelsen genom massmedia underrättats om gjord framställning och enligt § 135/1971-07-27 avstyrkt den absurda framställningen. Man avstyrkte även vid båda tillfällena uppförandet av ett renstängsel mellan Fjätvallen och sjön Lossen, enär man ansåg det vara en olaglig åtgärd.

Stängslet skulle förhindra älgens möjligheter att om våren vandra från skogslandet upp mot fjälldalarna och på senhösten i motsatt riktning.

Den 10 juli 1973 behandlade Tännäs kommunstyrelse i sin § 142 en skrivelse från Tännäs Lokala Turistråd jämte skrivelser från arrendatorerna i Högvålen, Ränningsvallen och Sörvattnet, till vilka skrivelser fogats namninsamlingslistor med rubriken "Håll Sverige rent", där man protesterade mot planerat uppförande av renstängsel. Kommunstyrelsen beslöt biträda framställningen. Namninsamlingen redovisade 2.731 namn på förenämnda listor,

Trots protester uppfördes aktuellt stängsel för en kostnad som vida översteg den beräknade.

På läns- och riksplanet tog man ingen hänsyn till de kommunala myndigheternas yttranden i ärendet - utan ställde helt upp på samernas sida.

De sex markägare, som vägrade att skriva på några kontrakt om upplåtelse av nyttjanderätt till renbete och som trodde att hotet om expropriation var ett tomt hot, fick i dom 1975-11-28 i Jämtbygdens tingsrätt, Fastighetsdomstolen, där Kärande var Svenska staten genom Kammarkollegiet, klart för sig att expropriation av nyttjanderätt till renbete var ett faktum.

Här berörda markägare hade i klagoskrift 1973-12-03 till Jordbruksdepartementet yrkat, att länsstyrelsens framställning 1971-06-30 skulle lämnas utan bifall och motiverade man sin framställning med att:

"Samtliga här berörda markägare har inte vid något tillfälle framfört skadeståndsanspråk gent emot samerna för att deras renar betar på aktuella marker, utan i stället funnit det trivsamt med renförekosten - och är ingen beredd att taga emot en påtvingad arrendeavgift för ifrågavarande mulbete."

Det går bra att vara generös, när man inte behöver ta pengarna ur egen pung - det var skattebetalarnas pengar, som staten skulle skänka bort ...

Med hänvisning till myndigheternas agerande på läns- och riksplanet i förevarande ärenden, kan därför över 200 st markägare i Tännäs socken styrka, att någon sedvanerätt till renbete ej finnes i Tännäs socken. Den frågan är visserligen styrkt tidigare genom Kungl Maj:ts dom nr T 45 i ett av Vattenöverdomstolen genom dom den 26 januari 1962 avgjort, genom ansökan om revision fullföljt tvistemål mellan Kammarkollegiet (som företrädde samerna) och Örebro Elektriska AB med flera bolag - Bergvik & Ala AB bland annat,

där saken gällde ersättning för minskat renbete genom reglering av vattnets avrinning ur sjön Lossen i Tännäs socken. Dom den 10 november 1967, som utgjorde en fastställelse av Österbygdens vattendomstols dom den 12 juli 1958 och Vattenöverdomstolens dom av den 26 januari 1962.

I handlingarna anföres: Kungl Maj:t prövar förty rättvist fastställa det slutvartill domstolarna kommit i huvudsaken, såvitt nu är i fråga.

Rättsfallet föregicks av en mycket noggrann utredning, där man klarlagt, att lapparnas rättsförhållanden reglerades först genom två Kungl brev av år 1841 och sedermera kom renbeteslagstiftningen den 4 juni 1886, då man reglerade lapparnas rätt att uppehålla sig inom de sålunda avsatta renbetesfjällen.

Lapparnas rätt att öfver huvud taget vistas i Härjedalen reglerades redan i Kungl författning 10 september 1720, i Kungl resolution 22 oktober 1723 och Kungl förordning 1 december 1748 och Kungörelse 20 november 1783 rörande lapparnas och renarnas bortdrivande från Tännäs och Funäsdalens byars skatteägor och områden.

I mål rörande fejd om renbete vid lagtima tinget med Hede Tingslag den 17 februari 1842 har hänvisats till gällande författningar och står antecknat i Häradsrättens dombok:

Kungl resolution den 22 oktober 1723 uppå Prästerskapets Besvär och ansökningar.

..... 2) Kongl Maj:ts afgångne Befallning af den 1 Sept 1720 angående Lapparne, at de igenom det ena Länet til det andra blifwa förde, til dess de wid deras rätte hemwister uti Lappmarken kunde komma at stadna, blifwer härmed til wärkställighet förnyad. Åliggandes dock wederbörande Landshövdingar och Krono-Betiänte, at noga efterfråga til hwad Församling sådane Lappar sig hålla, intill dess de kunna blifwa härifrån orterne afförde.

Imidlertid skola alla de, som icke med någon Kyrkoherdes bewis gitta intyga, at de Dudstjänsten uti någon wiss Församling biwista, uti Christendomen nödiga underrättelser taga och sine Salighets-medel bruka, blifwa grepne och til publiqt arbete satte, samt så länge därwid qwarhållne, intil dess de alfwarsam åhoga wise, at låta leda sig til Guds kundskap.

Så böra och alle Judar, Landstrykare, Trådragare och Häckmakare, som fara omkring Landet, til följe av Resolution på Prästerskapets besvär af år 1660 fasttagas, och til Kronans arbete brukas....

Kungl Förordning den 1 december 1748, hwarefter Lapparne med deras Qwinnor och Barn i Wästerbotten och dertil lydande Lappmarker hafwa sig att rätta, när de utom Lappmarkerna sig uppehålla wilja.

Som oaktat förre Förbud, ännu deröfwer klages, at en del Lappar, med deras Qwinnor och Barn, begifwa sig ifrån Lappmarken till andra orter, der fara by från by, samt med tiggande beswäre Kongl Maj:ts Undersåtare, och derjente tilfoga dem både intrång och skada på Skogarne, samt olägenhet med diurs och fogels skiutande och fångande, igenom hwilket kringstrykande jemwäl händer, at de icke^x sig til någon wiss Församling, utan lefwa i mörker uti sin Christendom, hwarförutan och derigenom blifwer brist i Lappmarken på nödigt folk til Renhiordarnes skiötsel; Så warder, til förekommande af sådant oskick påbudt, det ingen Lappman, Qwinna eller deras Barn, må sig ifrån Lappmarken begifwa til någon annan ort i Riket förrän han, eller hon, icke allens fådt Tings-Rättens låf och tillstånd dertil,

igenom utdrag utur Protokollet, sedan behörigen undersökt blifwit, och Tings-Rätten funnit, at samme Person utaf Lapp-Älmojen i tjenst icke åstundas eller behöfwes, utan ock Kyrkoherdens i den Lappmarken witnessbörd om hans eller hennes kundskap i Christendomen samt förde wandel och när den, som således med desse bewis blifwit försedd kommer til någon annan ort, bör densamme der års-tienst taga, och sedan tilställa näste Crono-Betient det bevis han av Tings-Rätten undfådt, samt tillika gifwa tillkänna, hos hwilken han tjenst tagit, hwarefter bemälte Crono-Betient åligger, at derom till Landshövdingen i orten berätta.

Och skall Husbonden, inom en månad, ifrån det sådant Legohion i hans tjenst kommit, låta Kyrkoherden i Församlingen derom få kundskap, på det han derföre sörja må, at en sådan Lappman, eller Qwinna, warder i sin Christendom underwist, samt tillhållen, at bruka sina Salighetsmedel, äfwen som ock Husbonden åligger, at derom wara sorgfällig, at bemälte Lappman flitigt kommer til Kyrkan och Catechesmiförhören, samt annars hemma i huset undervises och öfwes i Christendomen. Den Husbonde, som, utan laga förfall försummar, at, inom förenämnda tid, gifwa Kyrkoherden kundskap om bemälte tienstehion, böte 5 daler Silvermynt, angifwarens ensak.

Ock ifall ändå sedan någon lappman, eller Qwinna, uppå andra orter utom Lappmarken finnes, hwilken ei hafwer sådana bewis, och i ständig tjenst sig icke begifwit, böte 5 daler Silvermynt, Lappmarks Kyrkornes ensak, eller i brist af botum straffes med 4 par spö, eller 4 par ris, 3 slag av paret, hwarefter han, eller hon, skal til Lappmarken återföras. Men den som hyser eller tilstädier någon ledig och tjenstlös Lappman, eller Qwinna, at på sina Ägor och Skogar, utom Lappmarken, wistas skal böta 10 daler Silvermynt, hälften til angifwaren, och den andra hälften til Socknens fattiga, til hwilka böter jemväl den Crono-Betient skal wara förfallen, som härom fått behörig kunskap, och derwid sin skyldighet icke fullgör.

Ock aldenstund någon av Lapp-Allmogen kunde redan hafwa sig ifrån Lappmarken begifwit, som ännu icke någon tjenst tagit, eller med sina Renar sig utom Lappmarken uppehåller; Fördenskul böra de, med första som ske kan, sig till Lappmarken återbegifwa, eller ditföras. Men är någon så gammal och wanför, at den ei kan med tienande, eller annat i Lappmarken wanligt arbete sig der föda, och ej heller der hafwer sådana närskylda, som kunna densamme försörja då må den qwarblifwa, och med wallgång, eller annat arbete födan förtiena. Åliggandes wederbörande, så i Städer som å Landet, såväl som Prästerskapet, at noga tilse, det detta alt behörigen fullgiordt warder.

Med återgivandet av innehållet i här nämnda författningar och resolutioner från 1700-talet har jag velat dokumentera,

- 1) att samerna aldrig har haft någon rätt att bosätta sig i Härjedalen,
- 2) att det får betraktas som olycksfall i arbetet för berörda länsmyndigheter att de ej lyckades återföra desamma jämte deras renar till Västerbotten och därtill lydande Lappmarker enl Kungl författning 10 september 1720, samt
- 3) att de fasta åborna har bättre rätt till de privatägda fastigheterna i Härjedalen, som dom genom expropriationshot från Statens sida har måst avhända sig.

Att det har förekommit olämplig och till ock med otillbörlig myndighetsutövning i vårt land står fullt klart. Samerna har ju härigenom bibringats den uppfattningen, att det är bara att ställa krav, så tillgodoses de genom myndigheternas försorg. Att någon kommer i kläm tycks vara av underordnad betydelse.

Deras företrädare i skattefjällsmålet, som pågått i nära 14 år, har även påverkat samerna i deras synesätt, då det gäller deras rätt till ägande och brukande av ett antal fjällområden. Sameombudsmannen Tomas Cramér sade för kort tid sedan i sin slutplädering i Högsta domstolen:

Samerna står nu med ryggen mot väggen - man kan inte retirera mer. Svenska staten är skyldig till, om inte folkmord, ett kulturmord på de fåtal, kvarvarande samerna, som genom århundraden förtryckts av den svenska nationen.

Skattefjällsmålet inleddes i maj 1965, då det var uppe i Jämtbygdens tingsrätt för att sedan vandra vidare till Nedre Norrlands hovrätt i Sundsvall, vilka domstolsinstanser ansett att renbeteslagen bygger på förutsättningen, att staten äger marken även om lagen inte säger något om det. Det förefaller troligt att Högsta domstolen gör samma bedömning, vars utslag kommer före instundande årsskifte.

Vad beträffar samerna i Brändåsen har flera av dem fått den felaktiga uppfattningen att dom var ägare till all mark, som tillhörde svenska staten och till ock med offentligt uttalat: "Det är våra marker och därför bestämmer vi helt hur dom ska skötas och disponeras".

Samebyns ordförande har till ock med förbjudit oss arrendatorer att ha turister i våra fäbodstugor, sagt upp gällande arrendekontrakt och bett oss arrendatorer att snarast möjligt försvinna, för dom ska disponera våra gårdar, säga upp hyreskontrakt på skolan i Sörvattnet, som förhyrs av Konstfack i Stockholm, skolan ska rivas och bortforslas, förbjudit arrendatorerna att underhålla och upprusta sina fäbodar för de ska brännas ner, även jakt- och fiskestugorna ska rivas eller brännas - enligt samme man.

Förenämnda stugor har funnits från byns tillkomst.

Betendemönstret hos flera av de yngre samerna i Brändåsen har på senare år förändrats i negativ riktning. Man utövar telefonterror hos arrendatorerna, kommer med okvädningsord i olika situationer, ger tecken åt oss att vi ska köra på sidan om vägen vid bilmöten m m. Allt detta har skapat en situation som är ohållbar samer och kronoarrendatorer emellan.

Tidigare rådde ett gott förhållande mellan samer och kronoarrendatorer och gör det fortfarande, när det gäller äldre samer. Med anledning av här påtalade förhållanden vorde det önskvärt att man från berörda myndigheter gjorde klart för samerna i Brändåsen det verkliga rättsläget, då det troligtvis inte är tillräckligt med att samebyn i fråga får en kopia av de här handlingarna.

"BERLINMUREN" =====

Jag återkommer till det uppförda renstängslet, som uppfördes på sträckan Fjätvallen - sjön Lossens östra ände, i folkmun kallad för Berlinmuren. Efter dess färdig-ställande började ihopsamlandet av renarna med hjälp av helikopter, vilken i sex veckor oavbrutet var i luften under den varmaste sommaren + 32 grader hela tiden. Det är nog det största och mest omfattande djurplågeri, som förekommit i Sveriges historia.

Något reportage fick ej göras av massmedia. Allmänheten skulle hållas ovetande om det verkliga förhållandet och invaggas i tron, att det var det enda och det lindrigaste sättet att återföra renarna till renbeteslanden belägna väster om aktuellt stängsel. Hopsamlingen började i skogarna mot Orsa och Älvdalen. Arbetet pågick tills flertalet av renarna var inom inhägnaden. Det var ingen tvekan om var renflockarna fanns - det syntes milsvitt av den svettånga, som stod som ett moln ovanför trädkropparna.

Att inte helikopterrendrivningen var helt smärtfri för renarna framgick senare på sommaren, då massor med renkadaver hittades ute i markerna. Det är märkligt att våra myndigheter och djurskyddsorganisationer blundar för denna form av djurplågeri, som är årligen återkommande.

Vid tillfället ifråga insamlades uppskattningsvis mellan 10 - 15.000 renar tillhörande både egna och intilliggande lappbyar - även norska renar fanns med. Hela området förvandlades till en häkkittel, då renarna insåg att dom var instängda och ej kunde komma ut till sina betesmarker. Inga hinder skyddes av renarna - de sprang rätt genom gärdesgårdarna - som förvandlades till kaffeved. Arrendatorernas inägor avbetades och nedtrampades - och de som börjat med höbärgningen fick sina höhässjor nedrivna och förstörda.

Vi begärde då hjälp med att få bort renarna. Men ordföranden i samebyn hade låtit installera telefonsvarare, som meddelade att han farit till fjälls för vila och rekreation. Samma svar fick vi av byns kvinnor - allt manfolk hade dragit till fjälls för att fiska och plocka hjortron - så ingen hjälp var att påräkna från Brändåsens sameby.

Vi tog då kontakt med lantbruksnämnden i Jämtlands län, där vi blev avsnästa av en tjänsteman med orden: "Låt renarna gå för det är där dom ska vara". För oss återstod intet annat än vakthållning för att rädda vad som räddas kunde av vår gröda. Vi vaktade dygnet om. Genom RLF har vi fått kostnadsberäkning på uppkomna skador.

Notan gick på drygt 100.000:- kronor sammantaget. För ett år har vi fått kr 16.000 - men återstoden är det ovisst med, då man hävdar att arrendatorerna är skyldig att freda sina inägor enligt upprättade kontrakt. Nuvarande kontrakt är en exakt kopia på de kontrakt, som upprättades år 1890. Då var renantalet ringa. Renarna var dessutom tama som husdjur. I dag är renarna förvildade och finns i 10-000-tal. Men berörda myndigheter vill inte förstå, att förhållandena är annorlunda idag. Man leker svälta räv med kronoarrendatorerna- och förefaller i nuläget att ta hem spelet.

Resultatet av det slit å släp och idoga arbete, som kronoarrendatorerna har nedlagt på de fastigheter, som tidigare ägts av deras förfäder, och som Kronan kommit över på ett otillbörligt sätt, håller nu på att spolieras - delvis på grund av en olyckligt förd jordbrukspolitik. Genom 1967 års jordbruksbeslut skulle en betydande del av åkermarken tas ur produktion och i vissa delar av landet skulle jordbruket därmed försvinna - till de delarna hörde Högvålen - Sveriges högst belägna by. Det är mitt eget parti, som har hållit i yxskaffet - otack är världens lön ...

1967 års jordbrukspolitiska beslut, som är en socialdemokratisk produkt, medförde därutöver, att det blev omöjligt att bygga bostäder i glesbygden och mindre orter. Människor rycktes upp ur sin invanda miljö, och de fina trådar som binder människor samman klipptes av. Jag vet att koncentrationsfilosofins företrädare drömde om storstaden Stockholm med cirka 2 miljoner människor, det stora Göteborg och det stolta Örestad. Man kommer osökt att tänka på några ord av skalden Nils Ferlin - "Det blev nära mellan ljus och ljus - men långt mellan hjärta och hjärta" ...

Det är med en vettig politik man bygger upp ett samhälle och bibehåller redan uppbyggda samhällen. Men tyvärr kom det socialdemokratiska partiet in på fel spår redan i början av 1960-talet. Som regeringsprogram antog man LO:s näringspolitiska program från år 1961 - ur vilket man kan läsa:

"Huvuduppgiften för den samhällseliga lokaliseringpolitiken bör vara att uppmuntra lokalisering inom expansiva områden i landet. Den lokaliseringspolitik som hittills bedrivits har ensidigt gått ut på att förhindra lokalisering till sådana områden, speciellt storstadsregioner. Detta bör ej förhindras utan uppmuntras".

Det kan erinras i sammanhanget, att LO:s och socialdemokraternas koncentrationsfilosofi fick starkt stöd från storkapitalet, moderaterna och folkpartiet. Denna, inte minst ur social synpunkt, olyckliga samhällsutveckling ledde till att landsbygden och de mindre orternas människor blev brickor i ett spel, vilket ledde till koncentration av arbete, boende och problem.

Vi fick de stora sjukhusen, de stora kravlösa och ofta anonyma skolorna, de stora institutionerna med mycket byråkrati och litet demokrati och som därutöver tjänstgör som kläkningsanstalter för byråkrater - men vi fick även ett ökat avstånd mellan människor...

Det gläder mig att Palme och hans gossar har tagit lärdom av Centerns decentraliseringspolitik. Det framgick av Olof Palmes tal vid den senaste socialdemokratiska kongressen, då han gjorde självransakan och yttrade:

"I vår enorma kraftansträngning att bygga landet, utveckla välfärden och värna den sociala tryggheten - kanske vi försummade en del. Så blev en del bostadsmiljöer sämre än vad vi avsåg. Så uteblev en del nödvändiga krafttag mot bostadssegregation. Så fick några flyttlass i onödan rulla söderut och några familjer börja om som främlingar i en ny miljö - kanske en svår miljö. Och kanske förlitar vi oss för mycket på marknadsmässiga lösningar på problem som i själva verket krävde solidaritet och samverkan".

Eftersom den här promemorian ska ner på riksplanet och delgivas företrädare för den nu sittande regeringen är det viktigt att belysa de svåra skadeverkningsarna från 1960-talet, då jag ifrågasätter om socialdemokraterna kommer att dra de rätta konsekvenserna av sin politik under 1960- och 1970-talet. Har socialdemokraterna och andra politiker, som ställde upp bakom centraliseringspolitiken och dess kortsiktiga ekonomiska fördelar, nu insett dess långsiktiga skadeverkningsar.

Eller kan någon undgå det faktum, att i folkomflyttningens spår följde de koncentrerade bostadsområdena med kontaktlöshet, sociala problem, ökad kriminalitet och åldersmässig segregation. Det tekniska och ekonomiska kom i förgrunden på bekostnad av det mänskliga. Utslagningsprocessen fick näring i tidiga åldrar för att förstärkas i skolåldern och leda till, att den sociala utslagningen för många var ett faktum i tonåren.

Dagligen får vi påminnelser om konsekvenserna av 60-talspolitiken. Alkohol- och narkotikamissbruken, vilket idag är samhällets största problem på det sociala området, ja - ett hot mot nationen, är 60-talets koncentrationssamhälle inte oskyldigt till. Det ökade antalet barn i förskoleåldern med psykiska störningar är ett annat exempel. De betydligt högre sjuktalen i storstadsområdena talar sitt tydliga språk.

Om någon frågar sig vad 60- och 70-talets politik har att göra med kronoarrandatorernas problem i Högvålen - så har det - och i allra högsta grad. Då befolkningssiffran har minskat från 129 till 40 personer, så är det ett tecken på att något har gått snett i samhället. Det är ungdomarna som har måst lämna bygden. Hade vi fått köpa tillbaka våra fastigheter, så hade vi haft möjligheter att uppföra några uthyrningsstugor för turister och haft som komplement till våra jordbruk. Under en stor del av året hade vi kunnat sälja våra jordbruksprodukter direkt till turisterna.

Men vi hoppas fortfarande på, att den av jordbruksdepartementet tillsatta fjälllägenhetsutredningen, ska rekommendera jordbruksdepartementet att sälja tillbaka aktuella fastigheter till ättlingarna efter de som tidigare ägt fastigheterna. Vi har heller intet emot att samerna i Mittådalen får använda fastigheterna för vinterrenbete, vilket var avsikten då de förvärvades år 1889 för 12.000:- kronor. Hela området omfattar i runt tal 10.000 har, varför det blev 1:20 per har. Kronans ombud hotade med expropriation, därest markägarna ej sålde frivilligt. Försäljningen skedde alltså under hot.

Historien upprepar sig - länsstyrelsen i Jämtlands län, gick, som jag tidigare nämnt, på samma linje, när man den 30 juni 1971 skrev till jordbruksdepartementet och begärde expropriation av renbete på enskilda markägares marker...

När man jämför Högvålens by med andra byar i Tännäs socken, så kan man konstatera att det är endast Högvålens by, som blivit utsatt för en regelrätt nerskrotning genom myndigheters försorg och under påtryckning av en handfull samer. Mot vår vilja har vi blivit kronoarrandatorer och våra marker har blivit renbetesmarker året runt. Vi är i stort sett omyndigförklarade och därtill rättslösa. Styrningen från samhällets sida har gjort att vår by har blivit ett ålderdomshem.

Alla andra byar i Tännäs socken har expanderat kraftigt - bortsett från Ljusnedals by, som även kom att ligga inne på renbetesland från ock med den 13 juni 1894, då Kronan tvångsinköpte fastigheten Ljusnedal 1:1 till renbetesland - detta efter åtta års hårda påtryckningar på ägaren William Farup. Turistnäringen har blivit byarnas basnäring, men vi har hela tiden varit förhindrade att ägna oss åt densamma - vi har helt enkelt inte haft något existensberättigande i Högvålen. För oss råder inga mänskliga fri- och rättigheter - det ena du vill - det andra du skall - säger centralbyråkraterna.

Om samerna rättat munnen efter matsäcken - så hade det säkert varit frid och fröjd i Högvålen med omnejd. Men när man äter ut urbefolkningen, så kan det inte bli annat än protester från desamma. På 1950-talet hade man tillstånd av länsstyrelsen i Jämtlands län att hålla ett renantal på 2.000 djur jämte årskalvar - cirka 500 st - i Tännäs lappby - de så kallade Käringsjö-lapparna, som tvångsförflyttades till Brändåsen. Hade man bedrivit renskötseln på ett riktigt sätt och i enlighet med föreskrivna villkor, då hade renbetet räckt till och renströvning en okänd företeelse.

Tillsynen av renarna avtog, renantalet ökade och betet minskade med anledning av det sistnämnda. Härav uppkom renströvningen. Liv vill leva. Renen har samma beteendemönster som allting annat levande. Äta eller ätas. Myndigheterna hade fått på hjärnan att renskötseln skulle främjas på bekostnad av enskilda. Ändå är renskötseln rasbunden. Intet annat land i världen har en näringsgren som är rasbunden. Före år 1894 hade vem som helst i vårt land rätt att ägna sig åt renskötsel. Då hade många böder sina renar inhysta hos någon samefamilj och betalade 1 12-skilling per år och ren för tillsynen (12 sk = 25 öre). Tala sedan om näringsfrihet ...

Flathet och undfallenhet från myndigheternas sida är vad jag vill beteckna deras agerande för i denna fråga.

Det bör framhållas att hela Högvålen-området har varit känt för sin rikliga renbetesförekomst. Ända till långt inpå 1950-talet var fjällen runt Högvålen helvita och täckta av mossa och lavar - likaså alla hedar och tallmoar. Fjället Mjölstöten har fått sitt namn därför att det liknade en urtömd mjölpåse - det var tidigare helvitt ända ner till foten. Under 1920- och 1930-talet var det inte mindre 3 st lappbyar som vinterbetade sina renar i området.

Idre-samerna var stationerade i Sörvattnet. Samerna i Mittådalen höll till i Högvålen med sina renar. Käringsjö-lapparna höll till i Fjätdalen och bodde ofta hos fjällbonden Oskar Jonsson. Som tack härför har de motsatt sig att han får bygga en sommarbilväg från Brändåsen och fram till sin bostad i Fjätdalen - en sträcka på 7 km. Vägservitut finnes och han tänker bygga vägen med egna medel. De äldre lapparna i Brändåsen motsatte sig ej vägbygget - för de minns hur gästvänlig familjen Jonsson var - men de yngre lapparna i Brändåsen motsatte sig vägbygget. Ännu en gång: Otack är världens lön...

På den tiden var det ingen som klaga över att det var ont om renbete. Även kronoarrendatorerna använde ansenliga mängder mossa till sina kreatur. När renarna betade på vintern var marken tjälad, så renen kunde avbeta endas topparna på mossan. Rotsystemet blev kvar, varför ny mossa växte upp påföljande sommar. Även före detta lappfogden Åke Vikman ansåg på sin tid att det fanns överflöd med mossa, varför han ombad byborna att plocka och lägga den i lass - för att sedan den tjälat framforsla den till allmän väg, där den med bil kunde hämtas och transporteras till Hede järnvägsstation - för att där lastas på järnvägsvagnar för vidare transport till renförsöksstationerna i Norr- och Västerbotten. För arbetet fick byborna ersättning.

Hur ser våra marker ut i dag ???

Jo - de är söndertrampade och skövlade till den milda grad, att ingen kan föreställa sig förödelsen, som inte varit på plats och sett hur här ser ut. Inte en tillstymmelse av mossa eller lavar finns - utan ska byborna ha litet till mellanlägg i fönster, som brukligt var tidigare, eller till julkrubbor - så måste dom åka ner mot Idre i Dalarna eller till byn Råndalen i Hede socken. Och då är det fråga om små mängder. Alla fjäll är förvandlade till stenrösen, alla lavar på skogen är uppätta i manshöjd, alla beten för tamdjur tillintetgjorda. Ute på myrarna ser det ut som om en stridsvagnsbataljon gått fram. Hjortronmyrarna här är så gott som helt förstörda.

Den expertis, som varit i Högvålen-området och undersökt markerna, säger att det tar 100 till 150 år innan markerna återhämtat sig och kommer att vara i ursprungligt skick. Vandaliseringen av naturen är katastrofal och ändå sker den med myndigheternas goda minne.

Jag hoppas verkligen att Naturvårdsföreningen i landskapet vaknar upp och påkallar hjälp av Naturvårdsverket och våra fältbiologer, som får göra biologiska undersökningar och påvisa för våra politiker att någonting måste göras snarast möjligt. En lämplig åtgärd vore att i första hand decimera renstammen till 2.000 djur jämte ca 500 årskalvar - gå in för ranchrenskötsel med stödutfordring under en längre tidsperiod - så att våra fjällfinge återhämta sig.

Samerna kommer med undanflykter då det gäller renströvningen. Man säger att det är den tilltagande turistströmmen, som driver renarna från fjället ner i skogslandet. De påstår sig ha endast 5.000 renar, men att det finns tider då cirka 15.000 turister uppehåller sig i aktuella fjäll, varför renarna skyr fjällen. Men det är de själva som är upphovet till denna turistström.

Samerna har hyrt ut sina stugor vid Nässjöarna till Härjedals Flyg, vid Rogen och Bredåsjöarna till Mora Flyg samt till Jämtlands Aero vid Muggsjöarna och nämnda flygföretag hyr i sin tur ut stugorna till "flygturister" som sportfiskar i nämnda vatten. Därutöver har samerna ett flertal fiskestugor, som dom själva hyr ut direkt till turister.

Det kan inte tolkas på annat sätt, än att turismen ger större inkomster än renskötseln, varför den senare försummas, med verkningar som är förödande inte enbart för kronoarrendatorerna utan även för flera hundratals enskilda markägare.

När det är tid för kalvmärkning på försommaren drivs renarna med helikopter ner från högfjället till Sörvattnet på gränsen mot Dalarna, och när märkningen är över kvarlämnas dom där tills vintern kommer - med resultat som tidigare anförts. På så vis är lapparna befriade från renskötseln och får mera tid att ägna sig åt turiströrelsen.

Några ingripanden görs ej från myndigheternas sida, trots att det står i rennäringslagens § 9 att "Sameby får ej bedriva annan ekonomisk verksamhet än renskötsel". För lapparna har det alltid gått bra att kringgå lagar och förordningar - varför? Jag missunnar ingen att tjäna pengar på turister, men det bör råda jämlikhet medborgare emellan - och var kommer likhetsprincipen in i bilden - och var finns solidariteten.

Vår förre statschef Olof Palme kunde fördöma en okupation utanför vårt lands gränser med kraftuttrycket "Satans Mördare"- men tillåter liknande övergrepp inom det egna landet.

Med anledning av här anförda passar det bra att låna sameombudsmannen Tomas Cramérs påstående i Högsta domstolen den 19 mars i år - fast vi byter ut ordet samerna mot kronoarrendatorerna. :

"Kronoarrendatorerna står nu med ryggen mot väggen - man kan inte reterera mer. Svenska staten är skyldig till, om inte folkmord, ett kulturmord på de fåtal kvarvarande kronoarrendatorerna i Högvålen, som sedan år 1888 har förtryckts av den svenska nationen."

Det är min förhoppning, att vår Regering inser,

att man snarast måste avskaffa det förmyndarskap, som våra samer är satta under,

att drivning av ren med helikopter i lag förbjudes,

att samerna ska jämställas med oss övriga svenskar och bland annat få fri-

köpa sina tomter, som de bebyggt med "ersättningsbyggnader" på renbetesland, bedriva jakt och fiske på samma villkor som oss övriga och inte i något avseende särbehandlas,

att de av deras renar nerslitna och vandaliserade fjällen ska få ligga i träda intill dess de återhämtat sig och ser ut som de gjorde i mitten av 1950-talet,

att man i lag föreskriver att endast ranchrenskötsel ska få bedrivas i vårt land och av vilken svensk medborgare som helst, varvid ranchen ska inhägnas på egen bekostnad med sedvanliga avskrivningsmöjligheter.

Sunda bondförnuftet säger att likställighetsprincipen måste tillämpas.

Vi måste få ett slut på samernas självtagna rätt att nyttja enskilda markägares marker för renbete och framförallt täppa till munnen på de myndighetspersoner, som ställer upp på deras sida och säger, att de har ju rätt att vara där med sina renar, de har ju sedvanerätt, och det ankommer på markägaren att bevisa motsatsen.

Renen utgör i dag den största trafikfaran på våra vägar i Härjedalen, på våra allmänna vägar hade vi år 1978 23 st krockar mellan ren-bil och år 1979 hade vi 54 st krockar mellan ren och bil. Hur många krockar som inte polisanmälts känner vi ej till och likaså hur många som inträffat på enskilda vägar - det är helt obekant.

Vi kan fortsättningsvis inte ha det på det här sättet. Berörda myndigheter måste ta sitt ansvar. Även en tillfälligt sittande regering måste ta sitt ansvar. Vi ska väl inte behöva gå till väga på samma sätt som samerna har gjort i "Skattefjällsmålet" och processa i 14 år. Och ska det tillsättas en utredning i ärendet, så ska det inte vara en utredning som sitter i 10 - 15 år och utreder - för medan gräset växer så dör kon ...

Med stöd av här anförda får undertecknad på Högvålen kronoarrandatorers vägnar hemställa,

att berörda arrandatorer, som är ättlingar efter de forna böderna i Högvålen får återköpa de fastigheter, som Kronan under hot om expropriation inköpte av böderna för att användas som vinterrenbete åt renar tillhöriga samerna i Mittådalens sameby.

Högvålen, 820 94 Tännäs i juli 1980

Karl A Dahl
kronoarrandator